

Олександр Лук'янов

**БАТАЛЬЙОНИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ
(НА ОСНОВІ МАТЕРІАЛІВ, ПЕРЕДАНИХ БІЙЦЯМИ 11-ГО БАТАЛЬЙОНУ
«КИЇВСЬКА РУСЬ»)**

Територіальна структура побудови війська в Україні має давні традиції. Військова організація Запорозької Січі складалася з куренів, що об'єднували козаків за територіальним принципом і мали відповідні назви: Переяславський, Полтавський, Батуринський, Канівський, Уманський, Корсунський. Реєстрове козацтво також формувалося за територіальною ознакою – поділялося на полки та сотні, які також були адміністративно-територіальними одиницями [8]. За часів Хмельниччини українське військо складалося з 16 полків (Чигиринського, Київського, Миргородського, Полтавського, Прилуцького, Уманського, Переяславського, Брацлавського та ін.), які поділялися на 272 сотні [8; 9].

На початку ХХ ст. з'являється перспектива відновлення української держави. У серпні 1917 р. за територіальним принципом (в Канівському, Київському, Черкаському, Остерському, Ніжинському, Борзнянському, Бердичівському та Уманському повітах) формуються національні збройні формування Вільного козацтва [8; 9]

В сучасній Україні поняття територіальної оборони визначене в Законі України «Про оборону України» від 6 грудня 1992 р. ст. 18 цього закону проголошує, що територіальна оборона – система загальнодержавних і спеціальних заходів, що здійснюються в особливий період із завданнями: охорони і захисту державного кордону, забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади, органів військового управління, стратегічного розгортання військ, охорони та оборони важливих об'єктів і комунікацій, боротьби з диверсійно-розвідувальними силами, іншими озброєними формуваннями агресора та антидержавними незаконними формуваннями [11].

Законом України «Про оборону України», а також вимогами Воєнної доктрини передбачено розробку та затвердження Кабінетом Міністрів України «Положення про територіальну оборону України». Але, на жаль, це завдання ігнорували, або виконували декларативно. Відповідальність за організацію територіальної оборони Генеральний штаб покладав на командування Сухопутних військ Збройних сил України, яке сприймало це як додатковий тягар. Тому Положення кілька разів переробляли на користь зменшення обсягу виконання завдань з формування сил і засобів, доки у 2002 р., за поданням Генерального штабу, не були ліквідовані розгортання усіх бригад територіальної оборони, призначені для захисту населення та об'єктів місцевої інфраструктури. Штабні навчання з територіальної оборони проводили окремо за рішенням Генерального штабу. До них залучили оперативні групи представників Міністерства внутрішніх справ, інших військових формувань держави та оборонного управління Кабінету Міністрів. Під час проведених навчань виявилось, що реальні сили для активного ведення оборони у складі Збройних сил України та загалом у держави відсутні. Тому на період штабних навчань створювали віртуальні формування сил та засобів для ведення оборони [10; 15].

Ситуація змінилася навесні 2014 р. Збройна агресія з боку Російської Федерації вимагала рішучих дій влади щодо організації оборони держави. Діючи на підставі Закону «Про оборону», а також Закону «Про збройні сили України» 30 квітня 2014 р. виконуючий обов'язки Президента України О. Турчинов віддав наказ про формування в кожній області батальйонів територіальної оборони. Це завдання він поклав на голів обласних адміністрацій та Міністерство оборони, які мали контролювати створення нових підрозділів та фінансувати їх забезпечення з місцевих бюджетів [4; 12].

«Батальйони територіальної оборони створюються на базі Міністерства оборони України і будуть підпорядковуватись Генштабу та головам обласних адміністрацій на території яких вони створюються. Ми мобілізуємо Нацгвардію, зокрема, для виконання антитерористичних опе-

рацій, і ми мобілізуємо територіальну оборону, щоб не допустити провокацій з боку Російської Федерації...», – заявив С. Пашинський 30 квітня 2014 р. на брифінгу після наради з виконуючим обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради О. Турчиновим. Планувалося створення 27-ми батальйонів територіальної оборони, зокрема 5 – у Луганській та Донецькій обл. [4; 5]

Найскладнішою була ситуація в західних областях, де місцеві бюджети не мали достатньо коштів, щоб сформувати та забезпечити навіть один батальйон. Першим батальйоном, сформованим як територіальний підрозділ, став батальйон «Прикарпаття» Івано-Франківської області. «Комплектування батальйону завершено на 100%. Ми провели відбір військовозобов'язаних, створюємо резерв підрозділу», – заявив військовий комісар Ігор Павлюк на сесії обласної ради. На жаль, згодом цьому підрозділу судилося опинитися в центрі гучних справ і розслідувань [13].

Навесні 2014 р. планували створити ще 2 територіальні підрозділи в Івано-Франківській обл. Загалом станом на червень 2014 р. було створено 34 батальйони. Протягом червня особовий склад територіальних підрозділів проходив навчання на полігонах ЗСУ. У липні 2014 р. частину батальйонів було направлено до зони АТО. Спочатку основними завданнями для батальйонів було чергування на блокпостах та опорних пунктах. Але коли в липні почалась активна фаза проведення АТО і лінія фронту розтягнулась, перед деякими батальйонами було поставлене завдання контролювати відповідну ділянку фронту. Попри те, що першочерговим завданням батальйонів територіальної оборони був захист відповідної області, частина з них була направлена на передову [2].

В деяких областях було створено кілька батальйонів. Наприклад, в Дніпропетровській області – 20-й БТрО «Дніпропетровськ», 39-й БТрО «Дніпро-2», 40-й БТрО «Кривбас», 43-й БТрО. У Луганській області був створений 24-й батальйон територіальної оборони «Айдар», який потім став окремим штурмовим батальйоном в складі ЗСУ. Батальйон «Донбас», який спочатку створювати як батальйон територіальної оборони Донецької області, увійшов до складу Національної гвардії України [3; 4; 11].

Комплектування територіальних підрозділів проходило згідно з Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу». Військові комісари одержали право призивати громадян. Штатна чисельність батальйону територіальної оборони визначалась у 426 осіб. Кандидатів відбирали переважно з тих, хто проходив службу в Збройних силах України. Переважно за рахунок добровольців був сформований 24-й батальйон «Айдар» та 11-й територіальний батальйон Києва та Київської області «Київська Русь» [2].

Рис. 1.

Ситуація з забезпеченням територіальних батальйонів була вкрай важкою. Мобілізовані та добровольці не мали військової форми та взуття, радіозв'язку, санітарного обладнання, матраців, ліжок. Майже весь тягар забезпечення ліг на плечі волонтерів.

До НМІУ бійці 11-го батальйону «Київська Русь» передали речі, якими екіпірували добровольців навесні 2014 р.: підсумок для гранат, підсумки для боєкомплекту, армійська фляга, геліограф.

Геліограф – пристрій для передачі сонячного променю на великі відстані при потраплянні в надзвичайні ситуації (рис. 1), який складається з двох з'єднаних шарнірами металевих пластин, одна з яких – хромована і відполірована. Дзеркало тримають так, щоб у візирний отвір на верхній пластині було видно об'єкт, якому подається сигнал.

Підсумок для двох гранат Ф-1 (рис. 2), який передав сержант 11-го батальйону Олександр Корнієнко, виготовлений у СРСР та використовувався в радянській армії. Підсумок виготовлений з брезенту, має шкіряний ремінець-кріплення та латунний шпень.

Рис. 2.

Офіцерський планшет (рис. 3) належав командирі батальйону Олександру Гуменюку (позивний «Батя») – одному із засновників батальйону разом з патріотами з Борисполя, Ірпеня, Коцюбинського. У серпні 2014 р. поблизу Слов'янська він загинув від кулі снайпера. За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, 21 серпня 2014 р. був посмертно нагороджений Орденом Богдана Хмельницького III ступеня. Планшет виготовлений зі шкіри коричневого кольору та має кришку-клапан, що закривається на замок із кнопкою. На задній стінці містяться дві шкіряні петлі з металевими кільцями та карабінами для кріплення плечового ременя, що складається з двох частин: довгої з отворами та короткої з пеньковою пряжкою. На кінцях ременів змонтовані півкільця для з'єднання з сумкою. На звороті кришки зазначені назви населених пунктів, поблизу яких дислокувався 11-й батальйон: Дебальцеве, Слов'янськ, Нікішино, Бутовка, Тоненьке.

Серед переданих матеріалів – поясний ремінь до військової форми часів Радянського Союзу (рис. 4), виготовлений зі шкіри коричневого кольору, з металевою бляхою з емблемою радянського війська – п'ятикутною зіркою з серпом та молотом.

Рис. 3.

Рис. 4.

11-й батальйон «Київська Русь» брав участь у бойових діях в районі Слов'янська. В липні 2014 р. бійці батальйону несли службу на горі Карачун та на розташованих поблизу блокпостах і дорогах. Під час мінометного обстрілу батальйон втратив двох військовослужбовців. Згодом батальйон був відправлений у район Дебальцевого, де 15 серпня 2014 р. вступив в бій з проросійськими бойовиками. В бою загинув командир батальйону підполковник О. Гуменюк та ще троє бійців, 10 бійців отримали поранення. 10 вересня 2014 р. батальйон знаходився в секторі «С» (Попасна – Троїцьке – Дебальцеве – Світлодарськ – Дзержинськ). У ніч з 30 вересня на 1 жовтня не повернулися на позиції четверо розвідників під командуванням капітана Ільгара Багірова. Українські бійці прийняли бій, під час якого командир групи героїчно загинув [7; 10].

Погане забезпечення та низька військова підготовка територіальних підрозділів далися взнаки в серпні 2014 р. під час боїв за Іловайськ – ключовий пункт на шляху створення коридору між терористичними угрупованнями. Операція зі звільнення цього населеного пункту готувалась штабом АТО ще на початку серпня. На той час більшість задіяних в АТО контр-

актників були виснажені боями та понесли значні втрати. Тому частину з них вивели на переформування, і в секторах «Б» і «Д» лишилися військові частини, укомплектовані мобілізованими військовими 51-ї механізованої бригади, а також батальйони територіальної оборони. Зокрема, на крайньому лівому фланзі, в районі с. Єленівки, перебував батальйон територіальної оборони Рівненської області «Горинь». Поблизу Амвросіївки недалеко україно-російського кордону дислокувався 5-й батальйон територіальної оборони Івано-Франківської області «Прикарпаття». Бійці батальйону несли службу на КПП лінії «Кутейникове – Глинка – Кумачове – Тельманове». У центральній частині (район Старобешового та Комсомольська) перебували 39-й та 40-й батальйони територіальної оборони. 24 серпня 2014 р. з території Російської Федерації по позиціям 5-го батальйону був нанесений потужний артилерійський удар. На той час підрозділ мав одну БРДМ, ЗІЛ-131, кілька автомобілів ГАЗ-66 та шкільні автобуси, на яких пересувалися військові. На озброєнні у бійців була тільки стрілецька зброя. Під час обстрілів БРДМ був знищений, після чого командування батальйону прийняло рішення відступити. 27 серпня 2014 р. майже весь підрозділ залишив ввірені командуванням блокпости. На позиціях батальйону «Прикарпаття» лишилося 20 бійців. За версією Генерального штабу самовільне залишення позицій 5-м батальйоном стало однією з основних причин виникнення Іловайського котла [1; 14; 16].

Восени 2014 р. почався процес переформування територіальних підрозділів на мотопіхотні батальйони. Це викликало спротив та обурення серед офіцерів батальйонів та обласних чиновників. «Ми маємо чітко визначити вимоги: щоб залишився територіальний батальйон, який має захищати Волинську область... Відповідно до тих заяв, які писали тоді добровольці. Він переходить в пряме підпорядкування Міноборони. Ми хочемо почути відповідь – навіщо таке робити? Батальйон територіальної оборони має виконувати свої обов'язки на Волинській землі. А якщо розформовується, то нехай відправляється додому», – говорила голова Волинської ОДА Валентина Вітра [6; 17].

Не дивлячись на спротив у листопаді 2014 р. батальйони територіальної оборони були переформовані на мотопіхотні батальйони і повністю влились в структуру Збройних сил України [13].

Джерела і література

1. Аналіз бойових дій в районі Іловайська після вторгнення російських військ 24–29 серпня 2014 р. [Електронний ресурс]. **Міністерство оборони України**. 19 жовтня 2015 р. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/10/19/analiz-illovausk--14354/> – Назва з екрана.
2. Батальйони територіальної оборони підпорядковуватимуться Генштабу та головам ОДА. [Електронний ресурс]. **Укрінформ**. 30.04.2014 р. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/1656188-batalyoni_teritorialnoii_oboroni_pidporyadkovuvatimutsya_genshtabu_ta_golovam_oda___pashinskiy_1934360.html – Назва з екрана.
3. Батальйони територіальної оборони будуть підпорядковані керівництву АТО. [Електронний ресурс]. **Урядовий портал**. 18.06.2014 р. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247399455&cat_id=244276429 – Назва з екрана.
4. В областях створюються батальйони територіальної оборони. [Електронний ресурс]. **Міністерство оборони України**. 30.04.2014 р. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2014/04/30/v-oblastyah-stvoryuyutsya-bataljoni-teritorialnoi-oboroni/> – Назва з екрана.
5. В Україні створюються батальйони територіальної оборони. [Електронний ресурс]. **Прес-служба Президента України**. 30.04.2014 р. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/30325.html> – Назва з екрана.

6. Волинський батальйон: повернути не можна розформувати. [Електронний ресурс]. **Волинські новини**. 22.11.2014 р. – Режим доступу: <http://www.volynnews.com/news/society/volynskym-terbatalyon-povernuty-ne-mozhna-rozformuvaty> – Назва з екрана.
7. Володимир Бондаренко відвідав Київський 12-ий батальйон територіальної оборони. [Електронний ресурс]. **Вечірній Київ**. 19.05.2014 р. – Режим доступу: <http://eveningkiev.com/article/6121> – Назва з екрана.
8. Волонтери зробили автомобіль для батальйону «Київська Русь». [Електронний ресурс]. **gazeta.ua**. 04.09.2014 р. – Режим доступу: http://gazeta.ua/ru/articles/np/_volonteriy-sdelali-broneavtomobil-dlya-batalona-kievskaya-rus/579075 – Назва з екрана.
9. *Гай-Нижник П.* Вільне козацтво // **Енциклопедія Сучасної України**. Т. 4. Київ, 2005.
10. Київський батальйон територіальної оборони отримав сьогодні допомогу. [Електронний ресурс]. **Київ ТВ-2014 р.** – Режим доступу: <http://kiev.tv.com.ua/stn/item/6939-kyivskiyi-batalion-terytorialnoi-oborony-otrymav-blahodiinu-dopomohu> – Назва з екрана.
11. Про оборону України. Закони України. 2008. Стаття 18. Територіальна оборона України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_oboronu_ukrayini/statja-18.htm – Назва з екрана.
12. Про формування батальйону територіальної оборони. [Електронний ресурс]. **Вінницька обласна державна адміністрація – 2014 р.** – Режим доступу: <http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/K2CDW> – Назва з екрана.
13. Міноборони: В областях створюються батальйони територіальної оборони. [Електронний ресурс]. **Урядовий портал**. 30.04.2014 р. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247260349&cat_id=244277212 – Назва з екрана.
14. На Рівненщині формується батальйон територіальної оборони. [Електронний ресурс]. **Рівне вечірне**. 19.05.2014 р. – Режим доступу: http://rivnepost.rv.ua/lenta_msgshow.php?id=52177 – Назва з екрана.
15. Указ Президента України Про часткову мобілізацію. [Електронний ресурс]. **Верховна Рада України**. 06.05.2014 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/454/2014/paran2#n2>. – Назва з екрана.
16. *Якубець І.* Україна. Проблеми територіальної оборони. [Електронний ресурс]. **Центр дослідований армії, конверсії и разоружения. 2014** – Режим доступу: <http://cacds.org.ua/ru/comments/339>. – Назва з екрана.
17. *Яценко І.* Армія у злиднях. [Електронний ресурс]. **Львівська пошта**. 15.05.2014 р. – Режим доступу: <http://www.lvivpost.net/lvivnews/n/25085> – Назва з екрана.